

JĘDRZEJ TOMASZ KAŁUŻNY*

Służba na dworze królewskim drogą do kasztelanii spycimierskiej na przykładzie nominacji z lat 1483–1496

STRESZCZENIE | W ostatnich dwóch dekadach XV w. urząd kasztelana spycimierskiego powierzany był dworzanom konnym władców Polski Kazimierza Jagiellończyka i Jana Olbrachta. Urząd kasztelana sprawowali wówczas między innymi: Rafał Leszczyński, Mikołaj Bronowski, Mikołaj Lubrański i Jan Jarand Brudzewski. Wchodzili oni w skład chorągwi nadwornej i tworzyli tym samym bezpośrednie otoczenie monarchów. Sprawując funkcje dworzan konnych, należeli do osobistego oddziału królewskiego, prowadząc swoje konne poczty.

SŁOWA KLUCZOWE | Spycimierz, kasztelan, kasztelania, chorągiew nadworna, dwór, XV wiek, Kazimierz Jagiellończyk, Jan Olbracht, dworzanie konni

Service at the royal court as a way to the spycimierskie castellany on the example of nominations in 1483–1496

SUMMARY | In the last two decades of the 15th century, the function of the castellan of Spycimierz was entrusted to the king's courtiers: Rafał Leszczyński, Mikołaj Bronowski, Mikołaj Lubrański and Jan Jarand Brudzewski. They were members of the court equestrian company that was part of the private court of the kings of Poland. This text is based on analyzed source material, which made it possible to trace their court and clerical careers before and after serving as the castellan of Spycimierz.

KEYWORDS | Spycimierz, castellan, castellany, court company, court, 15th century, Casimir IV Jagiellon (Kazimierz Jagiellończyk), John I Albert (Jan Olbracht)

* Jędrzej Tomasz Kałużny, dr, absolwent Katedry Historii Średniowiecznej, Uniwersytet Łódzki, Wydział Filozoficzno-Historyczny, ul. Kamińskiego 27a, 90-219 Łódź; pracownik Urzędu Miasta w Uniejowie, Centrum Spycimierskie Boże Ciało, ul. bł. Bogumiła 13, 99-210 Uniejów; e-mail: jedrzej.kaluzny@interia.pl, <https://orcid.org/0000-0003-1337-0329>

Kasztelania spycimierska i dwór królewski

Kasztelania spycimierska może się poszczycić starą, wielowiekową metryką historyczną. Sama miejscowość po raz pierwszy pojawia się w źródłach w kronice Anonima tzw. Galla ok. 1107 r.¹, natomiast w 1136 r. w „Bulli gnieźnieńskiej” Spycimierz wymieniony został wśród ośrodków kasztelańskich. Co za tym idzie, najprawdopodobniej w tym czasie na omawianych terenach funkcjonował już gród o charakterze obronnym, pełniący również funkcję administracyjną, a także związana z nim osada, ulokowana nieopodal². Po spaleniu grodu, najprawdopodobniej w 1331 r., teren w miejscu starego umocnienia grodowego wyrównano, po czym wybudowano nowe założenie obronne, zapewne w kształcie wieży³.

Poczet znanych kasztelanów spycimierskich rozpoczyna Dzierżykraj h. Oksza, który pełnił tę funkcję w latach 1225–1228⁴, ostatnim z kasztelanów jest zaś Adam Męciński z Kurozwęk h. Poraj, piastujący omawiany urząd w latach 1788–1793⁵.

Zapoznając się z listą kasztelanów, można zauważyć pewną tendencję, polegającą na wyznaczaniu na ten urząd ludzi związanych z otoczeniem monarchów. Szczególnie widoczne jest to w ostatnich dwóch dekadach XV w., kiedy to czterech z rzędu kasztelanów rekrutowało się spośród dworzan konnych królów Kazimierza Jagiellończyka i Jana Olbrachta. Mowa tutaj o Rafale Leszczyńskim, Mikołaju Bronowskim, Mikołaju Lubrańskim i Janie Jarandzie Brudzewskim.

Rozwiązanie takie mogło być podyktowane względami praktycznymi. Można przyjąć, że dzięki swojemu powiązaniu z dworem i władcą nowo mianowani urzędnicy byli lojalni wobec króla, z kolei powierzenie urzędu lub określonej funkcji dworzaninowi konnemu świadczy także o wysokim

1 Anonim tzw. Gall, *Kronika polska*, R. Grodecki (przeł.), wyd. 4, Wrocław 1975, s. 116; A. Nadolski, *Spycimierz nad Wartą. Średniowieczny zespół osadniczy*, „Archeologia Polski” 1966, t. 10, z. 2, s. 702; A. Szymczakowa, *Wiejskie zaplecze Uniejowa do schyłku XVI wieku* [w:] *Miasto Uniejów i region spycimiersko-uniejowski poprzez wieki*, t. 1, *Do 1918 roku*, J. Szymczak (red.), Łódź–Uniejów 2021, s. 179.

2 T. Poklewski, *Spycimierska włość grodowa w średniowieczu. Obraz gospodarczy*, Łódź 1975, s. 18–24.

3 T. Grabarczyk, A. Kowalska-Pietrzak, J. Szymczak, *Uniejowskie strony. Karty z przeszłości odległej, nieznannej i bliskiej gminy Uniejów*, J. Szymczak (red.), Łódź–Uniejów 2008, s. 122–123; A. Szymczakowa, *Wiejskie zaplecze Uniejowa...*, dz. cyt., s. 189, 191–193.

4 UŁSW, s. 132–136.

5 UŁS, s. 184–187.

miejscu w hierarchii dworskiej danego człowieka. Co więcej, dodatkowy tytuł mógł mieć znaczenie honorowe, w dużej mierze decydował również o pozycji w społeczności szlacheckiej. Z drugiej strony należy mieć na uwadze, że samo pochodzenie i koneksje kandydatów mianowanych na dany urząd miały niebagatelny wpływ na objęcie określonego stanowiska⁶.

W zapisach źródłowych odnotowywano dwa terminy odnoszące się do dworzan konnych: *curienses* oraz *aulices*. Często były one używane wymiennie, jednak rozróżniamy ich znaczenie⁷. W XV w. termin *aulices* dotyczył dworzan niepełniących służby wojskowej. Walka zbrojna powierzana była zaś dworzanom konnym (*curienses*)⁸.

Sami *curienses* byli więc członkami dworu władcy, zrzeszonymi w chorągwi nadwornej, stanowiącej prywatny oddział monarchy⁹. Pełnili zatem zbrojną służbę, stojąc na czele prowadzonych przez siebie pocztów złożonych z kilku, kilkunastu, a czasami kilkudziesięciu zbrojnych jeźdźców¹⁰.

W skład pocztu wchodził dworzanin, pełniący zazwyczaj funkcję kopijnika oraz jego pocztowi. Zdarzało się też, że dworzanie w swoich pocztach służyli jako strzelcy lub jeźdźcy w uzbrojeniu strzelczym¹¹. Niekiedy nawet dworzanin odbywał służbę bez jakichkolwiek pocztowych¹². Jeźdźcy

---

6 M. Wilamowski, *Familia dworska Piotra i Andrzeja Odrowążów Sprowskich* [w:] *Polska i jej sąsiedzi w późnym średniowieczu*, K. Ożóg, S. Szczur (red.), Kraków 2000, s. 309; A. Gašiorowski, *Rotacja elity władzy w średniowiecznej Polsce* [w:] *Spółczesność Polski średniowiecznej*, t. 1, Warszawa 1981, s. 27; S. Szybkowski, *Szlacheckie elity we wspólnocie terytorialnej w późnym średniowieczu* [w:] *Człowiek w średniowieczu. Między biologią a historią*, A. Szymczakowa (red.), Łódź 2009, s. 109; A. Szymczakowa, *Urzędnicy łączyccy i sieradzcy do połowy XV wieku*, Łódź 1984, s. 85–134.

7 Warto również wymienić spotykaną niekiedy na dworze Władysława Jagiełły i Jadwigi funkcję rycerza nadwornego – *miles aulae*, którą można powiązać jako tożsamą z funkcją dworzanina konnego, zob. H. Kręt, *Dwór królewski Jadwigi i Jagiełły*, Kraków 1987, s. 102.

8 U. Borkowska, *Dynastia Jagiellonów w Polsce*, Warszawa 2011, s. 153; J. Skibniewska, *Dwór królewski Aleksandra Jagiellończyka w latach 1501–1506*, Lublin 2015, s. 68; A. Gładysz, *Militarne aspekty funkcjonowania dworu królewskiego ostatnich Jagiellonów. Stan badań i ich perspektywy* [w:] *Ad perpetuam rei memoriam. Jagiellonowie i ich czasy w historiografii polskiej XVI–XXI wieku*, A. Januszek-Sieradzka (red.), Sandomierz 2013, s. 51.

9 J. Skibniewska, *Dwór królewski...*, dz. cyt., s. 69–70.

10 M. Ferenc, *Dwór Zygmunta Augusta. Organizacja i ludzie*, Oświęcim 2014, s. 47.

11 P. Strzelec, *Kon szywy popyelyczo pod samem strelczij zbroya strzelcza*, zob. ASK 85, t. 3, k. 43.

12 ASK 85, t. 2, k. 32; ASK 85, t. 3, k. 23v i inne.

pocztowi, służący w dworskich pododdziałach, podlegali wyłącznie dworzanom będącym właścicielami pocztów. Rekrutowali się bowiem spośród służby i klienteli *curienses*. Sami pocztowi osobiście nie wchodzili w skład dworu¹³. O wzajemnych relacjach wewnątrz pocztu wspomniano w anonimowym memoriale z XVI w.: „a tak na miejscu i w drodze mają się we wszystkim tak zachowywać, służebniki swoje wszystkie w tym porządku mieć, aby z siebie pogorszenia nie dawali”¹⁴.

Omawiani jeźdźcy pełnili w swoich oddziałach najczęściej cztery podstawowe funkcje: kopijników, półkopijników, szermierzy oraz strzelców¹⁵. Można zatem przyjąć, że to broń, którą posiadali zbrojni (kopia, broń sieczna lub kusza), definiowała kategorię i przeznaczenie jeźdźca¹⁶. W skład pocztu wchodził również pachołkowie, prowadzący konie kopijnicze, będące dla kopijników zapasowymi wierzchowcami.

Dworzanie konni stanowili otoczenie intelektualne i towarzyskie władcy, dlatego też często przywiązywano wagę do ich wykształcenia i ogłady¹⁷. Jako królewscy dworzanie uczestniczyli w życiu kulturalnym i politycznym dworu. Zauważalny jest ich udział w sprawach państwowych, zarówno na szczeblu lokalnym, jak i międzynarodowym. Rola chorągwi oraz tworzących ją rycerzy wykraczała daleko poza funkcje czysto wojskowe¹⁸. Oczywiście jest jednak to, że ważne były również pewne predyspozycje militarne kandydata, jak podsumował bowiem służbę dworską dworzanie Zygmunta Augusta

13 M. Ferenc, *Dwór Zygmunta...*, dz. cyt., s. 47; J. Skibniewska, *Dwór królewski...*, dz. cyt., s. 73.

14 *Anonimowy memoriał o zadaniach króla i porządku na dworze*, A. Sucheni-Grabowska, M. Kośka (wyd.), „Miscellanea Historico-Archivistica” 2000, t. II, s. 311.

15 „Hastarius habeat arma integra, semihastarius galeam et loricam, thoraceam et torquem vulgariter oboiczik, cum chyrothecis. Saggitarius galeam, loricam et bombardam vel balistam cum viginti sagittis. Gladiator galeam, cutum et ensem habeat”, J. Ostroróg, *Monumentum pro reipublicae ordinatione [w:] Jana Ostroroga żywot i pismo o naprawie Rzeczypospolitej. Studium z literatury politycznej XV wieku*, A. Pawiński (wyd.), Warszawa 1884, s. 160.

16 ASK 85, t. 4, k. 2–69; J. Szymczak, *Wielkość zasobów uzbrojenia [w:] Uzbrojenie w Polsce średniowiecznej 1450–1500*, A. Nowakowski (red.), Toruń 1998, s. 290–291; J. T. Kałużny, *U boku króla. Chorągiew nadworna królów Polski u schyłku XV wieku*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Historica” 2019, t. 103, *Oblicza wojny. Ludzie wojny od średniowiecza po współczesność*, W. Jarno, J. Kita (red.), s. 69.

17 U. Borkowska, *Dynastia Jagiellonów...*, dz. cyt., s. 154; M. Ferenc, *Dwór Zygmunta...*, s. 58.

18 J.T. Kałużny, *U boku króla...*, dz. cyt., s. 71.

– Łukasz Górnicki: „[...] główne zawołanie dworzaninowe być ma rycerskie rzemięsła”¹⁹.

Służba dworzan była również obowiązkiem polegającym na zapewnieniu władcy bezpieczeństwa, na co wskazywał w swoim dziele także Marcin Kromer: „Dworskie zaś rycerstwo – tak się to określa – służy w jeździe królewskiej, zarówno dla bezpieczeństwa monarszej osoby, jak i dla zaszczytu, i kiedy król jedzie wierzchem czy siedząc w karocy, towarzyszy mu orszak nieodstępnych jeźdźców”²⁰. Zgodnie z tym można przyjąć, że dworzanie pełnili funkcje straży monarchy, równocześnie jednak, jak wiemy, z poczów dworzan złożone było również wojsko nadworne, stanowiące właściwie jedyną siłę zbrojną, jaką władca miał stale do dyspozycji²¹.

Warto jednak zaznaczyć, że w wielu przypadkach niezwykle trudno stwierdzić, czy dana osoba piastowała funkcję dworzanina konnego. Jest to możliwe jedynie w odniesieniu do osób, które w materiale źródłowym wystąpiły z odnotowanym urzędem dworskim lub zostały wprost nazwane „dworzaninem”²². Zgodnie z definicją ze *Słownika staropolskiego* dworzaniem był „człowiek przebywający stale na dworze panującego lub magnata, wchodzący w skład jego świty, orszaku, wojska [...]”²³.

Pewnym wsparciem dla oddziałów dworskich bywały również poczty konne, wystawiane przez pokojowców królewskich. Mimo że pozycja tych członków dworu była niższa w strukturach dworskich niż dworzan konnych, to w wielu przypadkach służba osób odnotowywanych jako „pokojowcy” (łac. *cubicularii*) nie różniła się od służby dworzanina konnego²⁴.

Informacje o służbie dworzan królewskich oraz pokojowców odnotowywane były w typowej dla nich dokumentacji, posiadającej odrębny układ

---

19 Ł. Górnicki, *Dworzanin polski*, t. 2, R. Pollak (oprac.), Wrocław 2004, s. 137.

20 M. Kromer, *Polska, czyli o położeniu, ludności, obyczajach, urzędach i sprawach publicznych Królestwa Polskiego księgi dwie*, S. Kazikowski (przeł.), Olsztyn 1984, s. 145.

21 Tamże, s. 86–88, 145; zob. Z. Gloger, hasło: *Dworzanin* [w:] *Encyklopedia staropolska ilustrowana*, Warszawa 1978, s. 64–67; M. Ferenc, *Dwór Zygmunta...*, dz. cyt., s. 52.

22 G. Rutkowska, *Dwór królewski w Polsce w XIV wieku – stan badań i postulaty badawcze* [w:] *Curia regis, curia reginalis. Dwory królewskie w średniowiecznej Europie Środkowej – stan badań i postulaty badawcze*, B. Czwojdrak, A. Januszek-Sieradzka (red.), Sandomierz 2014, s. 56; B. Czwojdrak, *Z badań nad dworem królowej Zofii Holszańskiej*, „Średniowiecze Polskie i Powszechne” 2010, t. 2 (6), s. 158.

23 *Dworzanin* [w:] *Słownik staropolski*, t. 2, Warszawa–Kraków 1957, s. 260.

24 F. Fuchs, *Ustrój dworu królewskiego za Stefana Batorego* [w:] *Studia historyczne*, Kraków 1908, s. 42; U. Borkowska, *Dynastia Jagiellonów w Polsce*, Warszawa 2011, s. 94–95.

wpisów, odróżniający się od innych rozliczeń skarbowych²⁵. Podstawowym materiałem źródłowym, dostarczającym najbardziej szczegółowych informacji, zarówno o czasie służby, jak i liczebności i składach pocztów, są rejestry dworzan konnych. Umieszczano w nich dane dotyczące stawki wypłaty przypadającej na „jednego konia”, niekiedy odnotowywano także typ i części składowe uzbrojenia, w jakim stawili się jeźdźcy podczas przeglądu²⁶. Kolejnym ważnym typem źródeł, dotyczących funkcjonowania chorągwi nadwornej oraz jej składu personalnego, są Rachunki Królewskie, w których odnotowywano informacje o kwotach wynagrodzenia, a niekiedy również o nagrodach czy nadaniach dla członków dworu²⁷. Prześledzenie wspomnianych wyżej materiałów rękopiśmiennych pozwoliło wykazać działalność w strukturach dworu osób, które wcześniej lub w tym samym czasie obejmowały urząd kasztelana spycimierskiego. Ważnych faktów na temat działalności dworskiej omawianych postaci dostarczyła również kwerenda korespondencji kancelarii królewskiej z miastem Gdańsk²⁸.

Dworzanie konni jako kasztelanowie spycimierscy w latach 1483–1498

W 1483 r. kasztelanem spycimierskim został Rafał Leszczyński z Leszna h. Wieniawa. Był synem kasztelana przemęckiego Rafała, urodził się zaś najpewniej w pierwszej połowie XV w. Od 1455 r. przebywał na dworze cesarza

25 J. Senkowski, *Materiały archiwalne do historii organizacji polskiej siły zbrojnej w drugiej połowie XV wieku przechowywane w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie*, SMHW, 1954, t. I, s. 503–505.

26 Rejestry dworskie dotyczące omawianego okresu zlokalizowane są w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie (AGAD), w oddziałach 85 i 86 Archiwum Skarbu Koronnego.

27 Pierwszymi rachunkami dworskimi uwzględniającymi wypłaty władcy dla dworzan były już *Rachunki dworu Władysława Jagiełły i Jadwigi*. Informacje o pocztach dworskich zawierają także *Rachunki Królewskie z lat 1471–1472 i 1476–1478*, a także późniejsze, zlokalizowane w AGAD.

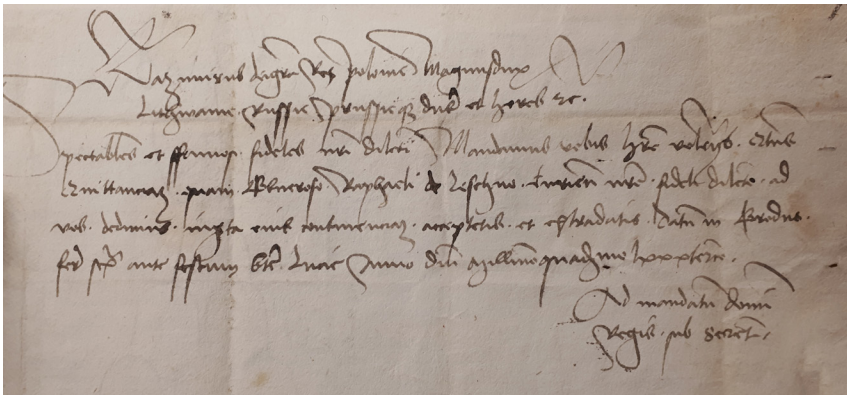
28 Archiwum Państwowe w Gdańsku, Korespondencja miasta Gdańska, APG, 300 D; warto zwrócić uwagę na publikacje bezpośrednio dotyczące wspomnianego zbioru korespondencji: *Katalog dokumentów i listów królów polskich: z Archiwum Państwowego w Gdańsku (do 1492)*, M. Grulkowski, B. Możejko, S. Szybkowski (oprac.), Gdańsk 2014 oraz *Katalog dokumentów i listów królów polskich: z Archiwum Państwowego w Gdańsku (Jan Olbracht i Aleksander Jagiellończyk)*, S. Szybkowski (oprac.), Gdańsk 2016.

Fryderyka III. W 1483 r. opuścił dwór cesarski i trafił do kręgu zaufanych ludzi króla Polski Kazimierza Jagiellończyka²⁹. Wtedy też odnotowany został po raz pierwszy w rejestrach dworskich jako dworzanin konny, wchodzący w skład bezpośredniego otoczenia monarchy. Szybko związał się również z dworem jego syna, przyszłego króla Jana Olbrachta. Jak już wspomniano, w tym samym roku objął kasztelaninę spycimierską. Otrzymany urząd był jego pierwszą pełnią funkcją polityczną³⁰. W tym samym roku wyznaczony został również na przedstawiciela władcy w pertraktacjach z miastem Gdańsk³¹.

Ryc. 1. *Pochód triumfalny Kazimierza IV Jagiellończyka po zdobyciu Malborka* (fragment), Lucas Ewert, Gdańsk 1585

Źródło: *Król jedzie! Wizyty władców polskich w Gdańsku XV–XVIII w.*, t. 2, Katalog, J. Kriegseisen (red.), Gdańsk 2018, s. 14–17

Ryc. 2. List Króla Kazimierza Jagiellończyka do Gdańska datowany na 8 grudnia 1483 r., Grodno. Król Kazimierz Jagiellończyk nakazuje miastu Gdańsk wypłacenie kwitacji swemu dworzaninowi Rafałowi Leszczyńskiemu

Źródło: APG 300 D, 3, nr 304

29 A. Gąsiorowski, *Leszczyński Rafał (zm. 1501)* [w:] PSB, t. 17, Wrocław 1972, s. 129–130.
30 UŁSW, s. 88, 89, 135, 139.

31 APG 300 D, 3, nr 304.

W 1486 r. Leszczyński został wysłany z misją poselską do Rzymu, z obediencją dla papieża Innocentego VIII³². Co warto podkreślić, już w liście z 17 czerwca 1485 r. król Kazimierz Jagiellończyk nakazywał radzie Gdańska wypłatę dla Rafała Leszczyńskiego, przeznaczoną na organizację misji dyplomatycznej do kurii rzymskiej³³. W tym czasie Leszczyński wchodził również w skład otoczenia królewicza Jana Olbrachta, pełniąc funkcję jego pokojowca³⁴. Działał także w służbie poselskiej władcy. W 1489 r. powierzono mu urząd marszałka dworu królewskiego, tym samym przestał pełnić funkcję kasztelana³⁵.

W latach 1490–1492 kasztelanem spycimierskim został kolejny z członków dworu, Mikołaj Bronowski z Bronowa h. Korab³⁶. Urodził się on najprawdopodobniej w pierwszej połowie lat 40. XV w. Odebrał on staranne wykształcenie, co wpłynęło na jego dalszą karierę polityczną³⁷. Prawdopodobne jest to, że w składzie orszaku władcy odnotowywany był już od 1471 r. jako pokojowiec posiadający dwukonny poczet³⁸. We wspomnianym czasie musiał również zdobyć zaufanie monarchy, ponieważ ten powierzał mu misje dyplomatyczne, z których pierwszą rozpoczął już na początku 1472 r.³⁹ W latach 70. XV w. służył również w charakterze pokojowca w składzie dworów królewiczów. Przed objęciem wspomnianego urzędu kasztelana spycimierskiego pełnił również w latach 1472–1485 funkcje sekretarza królewskiego, a następnie pisarza sieradzkiego w latach 1476–1489⁴⁰. W latach 80. XV w. wchodził natomiast w skład grupy dworzan konnych króla Kazimierza Jagiellończyka. Władca powierzał mu również zadania dyplomatyczne, czego przykładem może być upoważnienie do pertraktacji z Gdańskiem w 1485 r., kiedy to Bronowski określony został jako dworzanin konny władcy⁴¹. Na początku lat 90. XV w. zakończył ostatecznie służbę na królewskim dworze, obejmując

32 A. Gąsiorowski, *Leszczyński Rafał...*, dz. cyt., s. 129.

33 APG 300 D, 3, nr 333.

34 KSKKJ, s. 42.

35 USC, s. 86.

36 B. Możejko, S. Szybkowski, B. Śliwiński, *Krąg rodzinny i kariera pisarza ziemskiego sieradzkiego, kasztelana spycimierskiego Mikołaja Bronowskiego z Wielkiego Bronowa (zm. 1492)*, Gdańsk 2003, s. 9.

37 Tamże, s. 22–23.

38 Odnotowany jako *Bronyowsky*, możliwe jednak, że w omawianym materiale źródłowym odnotowano służbę innego, nieznanego z imienia Bronowskiego, RK 16, k. 162.

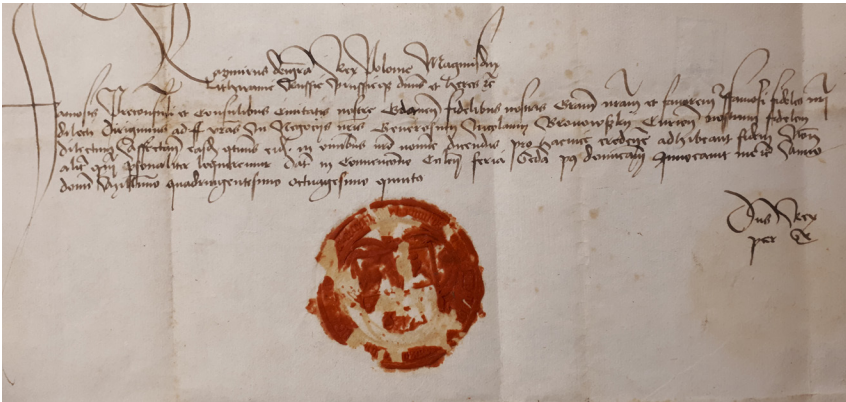
39 B. Możejko, S. Szybkowski, B. Śliwiński, *Krąg rodzinny...*, dz. cyt., s. 25.

40 UŁSW, s. 113, 135.

41 APG 300 D, 3, nr 323.

wspomniany już urząd kasztelana spycimierskiego. Ustąpił wówczas również ze stanowiska pisarza generalnego sieradzkiego. Zmarł pod koniec 1492 r.⁴²

Ryc. 3. Upoważnienie dla Mikołaja Bronowskiego na pertraktacje z miastem Gdańsk, wystawione przez króla Kazimierza Jagiellończyka 21 lutego 1485 r.

Źródło: APG 300 D, 3, nr 323

W 1492 r. na krótko na urząd kasztelana spycimierskiego powrócił marszałek Rafał Leszczyński. Jak wiemy, po śmierci Kazimierza Jagiellończyka, która nastąpiła w tym samym roku, był jednym ze stronników królewicza Jana Olbrachta, a po jego wyborze na króla Polski związał się na stałe z dworem nowego monarchy⁴³. W tym czasie w oficjalnej korespondencji tytułowano go marszałkiem oraz kasztelanem spycimierskim⁴⁴. Ponadto odnotowywany był regularnie w latach 1492–1493 w składzie chorągwi nadwornej władcy. Do prowadzonych przez niego pocztów należało sześciu jeźdźców. W 1494 r. jego poczet znacznie się powiększył, ponieważ zgodnie z dokumentacją dworską przeprowadził wówczas bardzo licznym, mianowicie 30- i 70-konnym pocztom. W latach 1495–1496 dowodził zaś oddziałami 16-konnymi⁴⁵. Rafałowi Leszczyńskiemu powierzano oprócz omówionych już urzędów wiele innych funkcji i godności. Był między innymi starostą łęczyckim (1484–1495, 1499–1501),

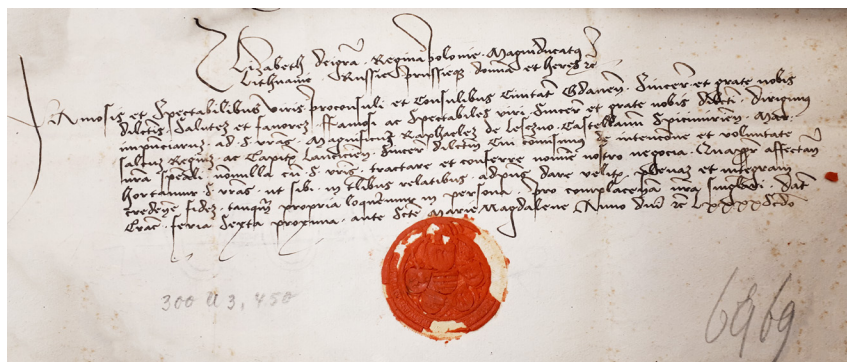
42 B. Możejko, S. Szybkowski, B. Śliwiński, *Krąg rodzinny...*, dz. cyt., s. 29–35.

43 A. Gąsiorowski, *Leszczyński Rafał...*, dz. cyt., s. 129.

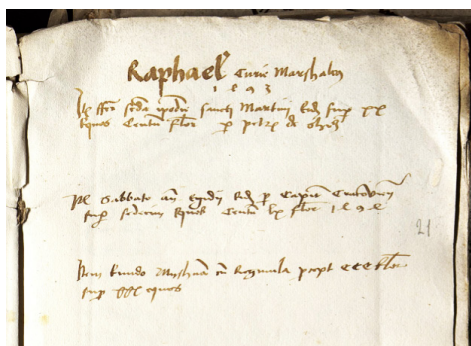
44 APG 300 D, 3, nr 450.

45 ASK 86, t. 2, k. 21, 131; ASK 86, t. 3, k. 6; RK 20, k. 8, 9v, 90v, 95v, 110v; RK 21, k. 25; RK 22, k. 8v, 53, 78, 78v. Warto jednak zauważyć, że w omawianym okresie w szeregach chorągwi nadwornej mógł funkcjonować więcej niż jeden dworzanin o danych personaliach. Kwestia szczegółowego prześledzenia służby dworskiej Leszczyńskiego wymaga przeprowadzenia w przyszłości dalszych badań.

starostą brzeskim (1494–1501), kasztelanem gnieźnieńskim (1496–1500), kasztelanem poznańskim (1496–1501), starostą radziejowskim (1498–1501), starostą sieradzkim (1499–1501), starostą konińskim (1501), starostą przedeckim (1501), starostą pyzdrowskim oraz kościańskim⁴⁶. Posiadane przez niego starostwa łęczyckie, sieradzkie i brzeskie skumulowały utrzymywaną przez niego władzę sądowniczą jednocześnie w trzech ważnych województwach. Zmarł 28 czerwca 1501 r., wkrótce po śmierci króla Jana Olbrachta. Pochowano go w kościele Dominikanów w Brześciu Kujawskim⁴⁷.

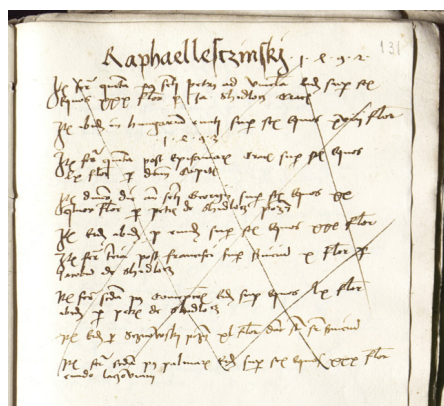
Ryc. 4. Upoważnienie do udziału w pertraktacjach z miastem Gdańsk dla Rafała Leszczyńskiego, kasztelana spycimierskiego, wystawione 20 lipca 1492 r. w Krakowie przez królową Elżbietę, wdowę po królu Kazimierzu Jagiellończyku
Źródło: APG 300 D, 3, nr 450

Ryc. 5. Zapis wypłat dla pocztu należącego do marszałka dworu Rafała Leszczyńskiego w latach 1493–1494
Źródło: ASK 86, t. 2, k. 21

⁴⁶ UW, s. 117; UŁS, s. 91, 170; UKD, s. 55, 152, 158; USC, s. 86; UWL, s. 106, 142; UŁSW, s. 88, 89, 135, 139.

⁴⁷ A. Gašiorowski, *Leszczyński Rafał...*, dz. cyt., s. 129.

Ryc. 6. Zapis rozliczonej służby dworskiej Rafała Leszczyńskiego za lata 1492–1493
Źródło: ASK 86, t. 2, k. 131

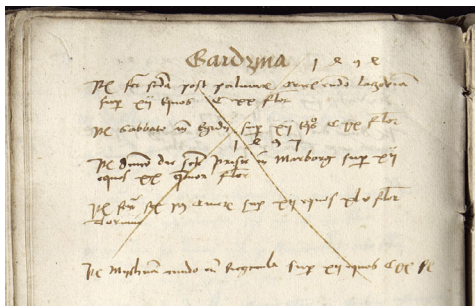
Jeśli zaś chodzi o dalsze losy urzędu kasztelana spycimierskiego i osób go sprawujących, to jeszcze w tym samym 1492 r. nastąpiła kolejna zmiana na omawianym stanowisku. Nowym, wyznaczonym przez władcę kasztelanem spycimierskim został Mikołaj Gardzina-Lubrański z Lubrańca, Piekar i Zasp Wolskich, h. Godziemba. Sprawował on omawiany urząd do 1494 r. Był on już wcześniej wieloletnim współpracownikiem władcy, jego służbę w charakterze dworzanina konnego odnotowywano co najmniej od 1485 r.⁴⁸ W latach 1486–1492 pełnił zaś powierzoną mu szaczytną funkcję chorążego nadwornego⁴⁹. W tym samym czasie pozostawał nadal w kontakcie z dworem, czego poświadczeniem mogą być odnotowane na kartach źródeł, prowadzone przez niego 12-konne poczty zapisane w 1494 r. oraz 1495 r.⁵⁰ Dzięki służbie w otoczeniu władcy i zapewne dobrze wypełnianym obowiązkom Mikołaj Lubrański rozwinął swoją karierę urzędniczą, zostając wojskim łęczyckim (1489–1504), kasztelanem łędzkim (1494–1500), kasztelanem gnieźnieńskim (1501), starostą brzeskim (1501–1502), wojewodą kaliskim (1501–1511), starostą łęczyckim (1507–1524), wojewodą poznańskim (1511–1523) oraz starostą przedeckim (1523–1524). Zmarł w 1524 r.⁵¹

48 KSKKJ, s. 59.

49 USC, s. 26.

50 ASK 86, t. 2, k. 91v.

51 J. Bieniak, *Lubrański Mikołaj (ok. 1460–1524)* [w:] PSB, t. 18, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1973, s. 84–85; J. Pakulski, *Ród Godziębów w średniowiecznej Polsce. Studium genealogiczne*, Toruń 2005, s. 121–125; Z. Górczak, *Kariery majątkowe rodzin aspirujących do kręgu elity możnowładztwa wielkopolskiego w drugiej połowie*

Ryc. 7. Zapis rozliczonej służby Mikołaja Gardziny-Lubrańskiego za lata 1494–1495
Źródło: ASK 86, t. 2, k. 91v

Po Mikołaju Lubrańskim urząd kasztelana spycimierskiego przypadł w udziale kolejnemu z królewskich dworzan, którym był Jan Jarand z Brudzewa h. Pomian. Stanowisko to piastował w latach 1496–1498. W składzie dworu królewskiego odnotowywano go zaś od 1495 r.⁵² Nadany mu urząd kasztelana spycimierskiego był jego pierwszą pełnioną funkcją polityczną, która otworzyła mu drogę do dalszej kariery. W 1499 r. został bowiem kasztelanem rozpierskim, zaś w latach 1501–1512 objął funkcję kasztelana kaliskiego. Był również starostą warckim. Ukoronowanie jego kariery politycznej stanowiło mianowanie go wojewodą łęczyckim w 1512 r. Urząd ten sprawował aż do swojej śmierci w 1532 r.⁵³

Jak się wydaje, w wielu przypadkach dwór królewski polskich władców stawał się najczęściej wybieraną grupą osób, której powierzane były urzędy i godności. Wyróżnienie takie mogło być traktowane zarówno jako nagroda za wierną służbę, jak i pewna gwarancja lojalności ze strony nowo wybranych urzędników. Przytoczone przykłady czterech następujących po sobie kasztelanów spycimierskich zdają się potwierdzać takie założenie. Warto również zauważyć, zwracając przy tym uwagę na kasztelańskie sylwetki za czasów Kazimierza Jagiellończyka i Jana Olbrachta, że urząd kasztelana spycimierskiego powierzany był osobom mogącym poszczycić się dobrym pochodzeniem

XV i początkach XVI w., Poznań 2013, s. 171, 197; UW, s. 37, 81, 95, 144; UŁS, s. 91, 100; UKD, s. 55, 152; USC, s. 26; UWL, s. 134; UŁSW, s. 84, 135.

52 ASK 86, t. 4, k. 76v.

53 UW, s. 51; UŁS, s. 98, 131; S. Szybkowski, *Brudzewscy herbu Pomian na Kujawach i w Wielkopolsce. Uwagi o majątkach, starostwach i genealogii*, „Roczniki Historyczne” 2013, R. 79, s. 83; J. Pocięcha, *Brudzewski Jan (zm.1532)* [w:] PSB, t. 3, Kraków 1937, s. 5–6.

i koneksjami rodzinnymi. Oczywiście należy zaznaczyć, że omawiani dworzanie nie byli grupą jednolitą pod tym względem. Dla Rafała Leszczyńskiego oraz Jana Brudzewskiego urząd kasztelana spycimierskiego był pierwszą lub jedną z pierwszych pełnionych funkcji politycznych, która w połączeniu ze służbą dworską mogła stać się okazją do dalszego rozwoju kariery. Z kolei w przypadku Mikołaja Bronowskiego i Mikołaja Lubrańskiego nadany tytuł można traktować jako nagrodę, otrzymali oni bowiem wspomnianą funkcję jako kolejny z obejmowanych urzędów, po latach wiernej służby dworskiej.

Wykaz skrótów

APG – Archiwum Państwowe w Gdańsku

ASK – Archiwum Skarbu Koronnego, Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie

KSKKJ – *Księga Skarbowa Króla Kazimierza Jagiellończyka, (Liber quitantiarum regis Casimiri ab a. 1484 ad 1488)* [w:] Teki A. Pawińskiego, t. 2, Warszawa 1897

PSB – Polski Słownik Biograficzny

UKD – *Urzednicy kujawscy i dobrzyńscy XVI–XVIII wieku. Spisy*, K. Mikulski, W. Stanek (oprac.), Kórnik 1990

UŁS – *Urzednicy województw łęczyckiego i sieradzkiego XVI–XVIII wieku. Spisy*, E. Opaliński, H. Żerek-Kleszcz (oprac.), Kórnik 1993

UŁSW – *Urzednicy łęczyccy, sieradzcy i wieluńscy XIII–XV wieku. Spisy*, J. Bieniak i A. Szymczakowa (oprac.), Wrocław 1985

USC – *Urzednicy centralni i nadworni XIV–XVIII wieku. Spisy*, K. Chłapowski, S. Ciara, Ł. Kądziała, T. Nowakowski, E. Opaliński, G. Rutkowska, T. Zielińska (oprac.), Kórnik 1992

UW – *Urzednicy wielkopolscy XVI–XVIII wieku. Spisy*, A. Bieniszewski (oprac.), Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1987

UWL – *Urzednicy wielkopolscy XII–XV wieku. Spisy*, M. Bielińska, A. Gąsiorowski, J. Łojko (oprac.), Wrocław 1985

Tabela. Przebieg karier kasztelanów spycimierskich, pełniących tę funkcję w latach 1483–1498

Kasztelan	Pierwsza wzmianka o służbie na dworze	Wcześniejsze urzędy i godności	Lata pełnienia funkcji kasztelana spycimierskiego	Późniejsze urzędy i godności
Rafał Leszczyński	1483	–	1483–1490, 1492	marszałek nadworny (1489–1501), starosta łączycki (1484–1495, 1499–1501), starosta brzeski (1494–1501), kasztelan gnieźnieński (1496–1500), kasztelan poznański (1496–1501), starosta radziejowski (1498–1501), starosta sieradzki (1499–1501), starosta koniński (1501), starostą przededki (1501), starosta pyzdrowski oraz kościański
Mikołaj Bronowski	1471	sekretarz królewski (1472–1485), pisarz sieradzki (1476–1489)	1490–1492	–
Mikołaj Lubrański	1485	chorąży nadworny (1486–1492), wojski łączycki (1489–1504),	1492–1494	kasztelan łądzki (1494–1500), kasztelan gnieźnieński (1501), starosta brzeski (1501–1502), wojewoda kaliski (1501–1511), starosta łączycki (1507–1524), wojewoda poznański (1511–1523), starosta przededki (1523–1524)
Jan Jarand Brudzewski	1495	–	1496–1498	kasztelan rozpierski (1499), kasztelan kaliski (1501–1512), wojewoda łączycki (1512–1532), starosta warcki

Źródło: opracowanie własne.

Bibliografia

Źródła rękopiśmienne

Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Archiwum Skarbu Koronnego

Oddział 86, Rachunki z przychodów i wydatków na potrzeby wojska: t. 2–4.
Rachunki Królewskie: t. 16, 20, 21, 22.

Archiwum Państwowe w Gdańsku, Korespondencja miasta Gdańska
APG, 300 D, 3, nr 304, 323, 333, 450.

Źródła drukowane

Anonim tzw. Gall, *Kronika polska*, R. Grodecki (przeł.), wyd. 4, Wrocław 1975, s. 116.

Anonimowy memoriał o zadaniach króla i porządku na dworze, wyd. A. Sucheni-Grabowska, M. Kośka, „Miscellanea Historico-Archivistica” 2000, t. II.

Górnicki Ł., *Dworzanin polski*, t. 2, oprac. R. Pollak, Wrocław 2004.

Katalog dokumentów i listów królów polskich: z Archiwum Państwowego w Gdańsku (do 1492), opr. M. Grulkowski, B. Możejko, S. Szybkowski, Gdańsk 2014.

Katalog dokumentów i listów królów polskich: z Archiwum Państwowego w Gdańsku (Jan Olbracht i Aleksander Jagiellończyk), opr. S. Szybkowski, Gdańsk 2016.

Kromer M., *Polska, czyli o położeniu, ludności, obyczajach, urządach i sprawach publicznych Królestwa Polskiego księgi dwie*, przeł. S. Kazikowski, Olsztyn 1984.

Księga Skarbowa Króla Kazimierza Jagiellończyka, (Liber quitantiarum regis Casimiri ab a. 1484 ad 1488) [w:] *Teki A. Pawińskiego*, t. 2, Warszawa 1897.

Ostroróg J., *Monumentum pro reipublicae ordinatione* [w:] *Jana Ostroroga żywot I pismo o naprawie Rzeczypospolitej. Studium z literatury politycznej XV wieku*, wyd. A. Pawiński, Warszawa 1884.

Monografie i opracowania

Bieniak J., *Lubrański Mikołaj (ok. 1460–1524)* [w:] PSB, t. 18, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1973, s. 84–85.

- Borkowska U., *Dynastia Jagiellonów w Polsce*, Warszawa 2011.
- Czwojdrak B., *Z badań nad dworem królowej Zofii Holszańskiej*, „Średniowiecze Polskie i Powszechne” 2010, t. 2 (6), s. 157–179.
- Dworzanin* [w:] *Słownik staropolski*, t. 2, Warszawa–Kraków 1957, s. 260.
- Ferenc M., *Dwór Zygmunta Augusta. Organizacja i ludzie*, Oświęcim 2014.
- Fuchs F., *Ustrój dworu królewskiego za Stefana Batorego* [w:] *Studia historyczne*, Kraków 1908, s. 31–172.
- Gąsiorowski A., *Leszczyński Rafał (zm. 1501)* [w:] PSB, t. 17, Wrocław 1972, s. 128–130.
- Gąsiorowski A., *Rotacja elity władzy w średniowiecznej Polsce* [w:] *Spółeczeństwo Polski średniowiecznej*, t. 1, Warszawa 1981, s. 266.
- Gloger Z., hasło: *Dworzanin* [w:] *Encyklopedia staropolska ilustrowana*, Warszawa 1978, s. 64–67.
- Gładysz A., *Militarne aspekty funkcjonowania dworu królewskiego ostatnich Jagiellonów. Stan badań i ich perspektywy* [w:] *Ad perpetuam rei memoriam. Jagiellonowie i ich czasy w historiografii polskiej XVI–XXI wieku*, A. Januszek-Sieradzka (red.), Sandomierz 2013, s. 37–57.
- Górczak Z., *Kariery majątkowe rodzin aspirujących do kręgu elity możnowładztwa wielkopolskiego w drugiej połowie XV i początkach XVI w.*, Poznań 2013.
- Grabarczyk T., Kowalska-Pietrzak A., Szymczak J., *Uniejowskie strony. Karty z przeszłości odległej, nieznannej i bliskiej gminy Uniejów*, J. Szymczak (red.), Łódź–Uniejów 2008.
- Kałużny J. T., *U boku króla. Chorągiew nadworna królów Polski u schyłku XV wieku*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Historica” 2019, nr 103, s. 59–72.
- Kręt H., *Dwór królewski Jadwigi i Jagiełły*, Kraków 1987.
- Możejko B., Szybkowski S., Śliwiński B., *Krąg rodzinny i kariera pisarza ziemskiego sieradzkiego, kasztelana spycimierskiego Mikołaja Bronowskiego z Wielkiego Bronowa (zm. 1492)*, Gdańsk 2003.
- Nadolski A., *Spicimierz nad Wartą. Średniowieczny zespół osadniczy*, „Archeologia Polski” 1966, t. 10, z. 2, s. 701–712.
- Pakulski J., *Ród Godziębów w średniowiecznej Polsce. Studium genealogiczne*, Toruń 2005.
- Pociecha J., *Brudzewski Jan (zm. 1532)* [w:] PSB, t. 3, Kraków 1937, s. 5–6.
- Poklewski T., *Spycimierska włość grodowa w średniowieczu. Obraz gospodarczy*, Łódź 1975.

- Rutkowska G., *Dwór królewski w Polsce w XIV wieku – stan badań i postulaty badawcze* [w:] *Curia regis, curia reginalis. Dwory królewskie w średniowiecznej Europie Środkowej – stan badań i postulaty badawcze*, B. Czwojdrak, A. Januszek-Sieradzka (red.), Sandomierz 2014, s. 59–70.
- Senkowski J., *Materiały archiwalne do historii organizacji polskiej siły zbrojonej w drugiej połowie XV wieku przechowywane w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie*, SMHW, 1954, t. I.
- Skibniewska J., *Dwór królewski Aleksandra Jagiellończyka w latach 1501–1506*, Lublin 2015.
- Szybkowski S., *Brudzewscy herbu Pomian na Kujawach i w Wielkopolsce. Uwagi o majątkach, starostwach i genealogii*, „Roczniki Historyczne” 2013, R. 79, s. 72–97.
- Szybkowski S., *Szlacheckie elity we wspólnocie terytorialnej w późnym średniowieczu* [w:] *Człowiek w średniowieczu. Między biologią a historią*, A. Szymczakowa (red.), Łódź 2009, s. 103–125.
- Szymczak J., *Wielkość zasobów uzbrojenia* [w:] *Uzbrojenie w Polsce średniowiecznej 1450–1500*, A. Nowakowski (red.), Toruń 1998, s. 282–304.
- Szymczakowa A., *Urzednicy łączycy i sieradzcy do połowy XV wieku*, Łódź 1984.
- Szymczakowa A., *Wiejskie zaplecze Uniejowa do schyłku XVI wieku* [w:] *Miasto Uniejów i region spycimiersko-uniejowski poprzez wieki*, t. I, *Do 1918 roku*, J. Szymczak (red.), Łódź–Uniejów 2021, s. 129–211.
- Urzednicy centralni i nadworni XIV–XVIII wieku. Spisy*, K. Chłapowski, S. Ciara, Ł. Kądziela, T. Nowakowski, E. Opaliński, G. Rutkowska, T. Zielińska (oprac.), Kórnik 1992.
- Urzednicy kujawscy i dobrzyńscy XVI–XVIII wieku. Spisy*, opr. K. Mikulski, W. Stanek, Kórnik 1990.
- Urzednicy łączycy, sieradzcy i wieluńscy XIII–XV wieku. Spisy*, opr. J. Bienia, A. Szymczakowa, Wrocław 1985.
- Urzednicy wielkopolscy XII–XV wieku. Spisy*, opr. M. Bielińska, A. Gąsiorowski, J. Łojko, Wrocław 1985.
- Urzednicy wielkopolscy XVI–XVIII wieku. Spisy*, opr. A. Bieniszewski, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1987.
- Urzednicy województw łączycykiego i sieradzkiego XVI–XVIII wieku. Spisy*, opr. E. Opaliński, H. Żerek-Kleszcz, Kórnik 1993.
- Wilamowski M., *Familia dworska Piotra i Andrzeja Odrowążów Sprowskich* [w:] *Polska i jej sąsiedzi w późnym średniowieczu*, K. Ożóg, S. Szczur (red.), Kraków 2000, s. 273–324.